

УДК 792(477):82-24

DOI 10.35433/brecht.10.2024.41-60

Канчура Є. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики,
Державний університет "Житомирська політехніка"

kim_keo@ztu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-1232-1920

Власюк К. А.,

студентка бакалавріату спеціальності "Прикладна лінгвістика",
Державний університет "Житомирська політехніка"

pl6_vka@ztu.edu.ua

ORCID: 0009-0000-9060-2344

ШЕКСПІРІВСЬКІ ПРОЄКТИ В ТЕАТРАЛЬНІЙ ІСТОРІЇ ЖИТОМИРА

У статті представлено результати розвідки щодо пошуку, виявлення і систематизації шекспірівських проєктів у театральній історії Житомира (оригінальних робіт житомирських театрів, гастрольних вистав, перекладів драматичних текстів). Розвідка виконувалася в рамках масштабної діяльності Українського Шекспірівського центру, спрямованої на збір та систематизацію відомостей про сценічну репрезентацію творчості Вільяма Шекспіра в театрах України. Метою дослідження створення докладного переліку шекспірівських вистав у Житомирі, дотичних до них постмодерністських інтерпретацій та систематизація інформації для загальноукраїнського каталогу театральної шекспіріани, робота над яким триває. Для досягнення мети автори виконували наступні задачі: визначення й порівняння джерел щодо театральної історії Житомира, архівний та історіографічний пошук, інтерв'ю з театральними діячами сьогодення. Методи пошуку, інтерв'ю та аналізу роботи поєднувалися з дедуктивним методом, заснованим на аналізі фактів (зокрема, для визначення мови вистав).

Проведена розвідка продемонструвала, що від самого початку історії стаціонарних театрів Житомира, на міській сцені відбувалися вистави за творами Вільяма Шекспіра. Серед визначних театральних діячів, які сприяли формуванню шекспірівського дискурсу Житомира: А. Жмійовський, Ю. І. Крашевський, І. Головінський, А.-Ф. Олдрідж, І. Кочерга, Борис Тен, В. Гуменюк, В. Мартенс та П. Авраменко. Вистави, які репрезентувалися на Житомирській сцені: "Гамлет", "Отелло", "Тім Андроник", "Венеційський купець", "Ромео і Джульєтта", "Зимова казка", "Сон літньої ночі". Тексти Шекспіра лунали (в хронологічному порядку) польською, російською, англійською та українськими мовами. Розвідка доводить роль Шекспірівських текстів у введенні житомирської аудиторії до контексту світової класики, виявляє проблеми з реалізаціями вистав за часів ідеологічного диктату радянської доби та демонструє перспективи сучасних інтерпретацій класики.

Ключові слова: Вільям Шекспір, театри Житомира, Житомирський драматичний театр імені І. Кочерги, "Ромео і Джульєтта", "Отелло", "Король Лір".

E. O. Kanchura, K. A. Vlasyuk
SHAKESPEAREAN PROJECTS IN THE THEATRE HISTORY OF
ZHYTOMYR

The article presents the results of the search, identification, and systematization of Shakespearean projects in the history of Zhytomyr theatre, including original works by Zhytomyr theatres, touring performances, and translations of dramatic texts. This investigation was conducted as part of the large-scale activity of the Ukrainian Shakespeare Centre, which aims to collect and systematize information about the stage representation of William Shakespeare's works in Ukrainian theatres. The research aimed to create a detailed list of Shakespearean performances in Zhytomyr, explore postmodern interpretations related to them, and organize the information for an all-Ukrainian ongoing catalogue of Shakespearean performances.

The authors undertook the following tasks: identifying and comparing sources regarding the theatre history of Zhytomyr, conducting archival and historiographic searches, and interviewing contemporary theatre professionals. These tasks were combined with a deductive method based on the study of facts, particularly to determine the language of the performances.

The research demonstrates that from the very beginning of the history of stationary theatres in Zhytomyr, performances based on Shakespeare's works have taken place on the city stage. Among the prominent theatre figures who contributed to the formation of Shakespearean discourse in Zhytomyr are A. Źmijowski, J. I. Kraszewski, I. Hołowiński, A. F. Aldridge, I. Kocherga, Boris Ten, V. Humenyuk, V. Martens and P. Avramenko. Plays presented on the Zhytomyr stage include "Hamlet", "Othello", "Titus Andronicus", "The Merchant of Venice", "Romeo and Juliet", "The Winter's Tale", and "A Midsummer Night's Dream". Shakespeare's texts were performed (in chronological order) in Polish, Russian, English, and Ukrainian.

The investigation highlights the role of Shakespeare's texts in introducing the Zhytomyr audience to the context of world classics, reveals the challenges of staging performances during the ideological dictates of the Soviet era, and demonstrates the prospects for modern interpretations of the classics.

Key words: *William Shakespeare, Zhytomyr Ivan Kocherha Ukrainian Academic Music and Drama Theatre, "The King Lear", "Romeo and Juliet", "Othello".*

E. O. Kanchura, K. A. Vlasyuk
SHAKESPEARES PROJEKTE IN DER THEATERGESCHICHTE VON
SCHYTOMYR

Der Artikel stellt die Ergebnisse einer Untersuchung zur Entdeckung, Identifikation und Systematisierung von Shakespeare-Projekten in der Theatergeschichte von Schytomyr vor. Diese umfassen Originalwerke der Schytomyrer Theater, Gastaufführungen sowie Übersetzungen dramatischer Texte. Die Untersuchung wurde im Rahmen eines umfangreicheren Projekts des Ukrainischen Shakespeare-Zentrums durchgeführt, das sich der Sammlung und Systematisierung von Informationen über die szenische Darstellung von William Shakespeares Werken in ukrainischen Theatern widmet. Ziel der Forschung ist es, ein detailliertes Verzeichnis der Shakespeare-Aufführungen in Schytomyr zu erstellen, dazugehörige postmoderne Interpretationen zu dokumentieren und diese Informationen für einen landesweiten Katalog der ukrainischen Theatershakespeareana zu systematisieren.

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

Um dieses Ziel zu erreichen, wurden folgende Aufgaben durchgeführt: Identifikation und Vergleich von Quellen zur Theatergeschichte von Schytomyr, archivarisches und historiografische Recherchen sowie Interviews mit zeitgenössischen Theaterakteuren. Die Methoden der Recherche, Interviews und Analyse wurden mit einem deduktiven Verfahren kombiniert, das auf der Analyse von Fakten basiert, insbesondere zur Bestimmung der Aufführungssprache.

Die Untersuchung zeigte, dass Aufführungen von William Shakespeares Werken auf der städtischen Bühne seit den Anfängen der stationären Theater in Schytomyr stattfanden. Bedeutende Theaterpersönlichkeiten, die zur Entwicklung des Shakespeare-Diskurses in Schytomyr beitrugen, sind: A. Żmijowski, J. I. Kraszewski, I. Hołowiński, A.-F. Aldridge, I. Kotscherha, Boris Ten, W. Humeniuk, W. Martens und P. Awramenko. Auf der Schytomyrer Bühne wurden "Hamlet", "Othello", "Titus Andronicus", "Der Kaufmann von Venedig", "Romeo und Julia", "Das Wintermärchen" und "Ein Sommernachtstraum" aufgeführt. Shakespeares Bühnenwerke wurden in polnischer, russischer, englischer und ukrainischer Sprache (Sprachen werden hier in chronologischer Reihenfolge der Aufführungen aufgezählt) präsentiert. Die Untersuchung zeigt die Rolle der Shakespeare-Texte bei der Einführung des Schytomyrer Publikums in den Kontext der Weltliteratur, zeigt die Herausforderungen bei der Aufführung der Stücke während der ideologischen Diktatur der Sowjetzeit auf und beleuchtet die Perspektiven moderner Interpretationen der Klassiker.

Schlüsselwörter: William Shakespeare, Theater von Schytomyr, Schytomyrer Dramatisches Iwan-Kotscherha-Theater, "Romeo und Julia", "Othello", "König Lear".

Вступ. Українські Шекспірознавчі дослідження, які вже понад півтора десятиліття (Українській Шекспірівський портал існує з 2007 року) гуртуються навколо Лабораторії ренесансних студій (спільний проєкт Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та Запорізького національного університету), втілюються у розгалужену та багатовекторну діяльність. Академічні роботи досвідчених літературо- та театрознавців, поєднуються з проєктами, покликаними популяризувати творчість Великого Барда на теренах України. Прикладом такої співпраці став, зокрема Перший Український Шекспірівський фестиваль в м. Івано-Франківськ (17-23 червня 2024 року), де багата театральна програма (десять вистав з України, Молдови, Польщі) супроводжувалася потужною академічною складовою, до якої долучилися науковці з Болгарії, Великої Британії, Ірландії, Канади, Польщі, Румунії, та України¹.

Ініційовані Українським шекспірівським центром² щорічні Дні Шекспіра в Україні не припиняли надихати своїх учасників та слухачів а ні під час карантинів, а ні під час повномасштабного вторгнення. Натомість відкриті лекції українських дослідників та зарубіжних колег стають дедалі актуальнішими, набуваючи нових змістів, прокладаючи зв'язки між творчістю класика та сьогоденням. Варто відзначити серії вебінарів Дар'ї Лазаренко (СУ "Св. Клімент Охридський") та Келлі Хантер "Серце Флейти

¹ Звіт про фестиваль розміщено, зокрема, на сайті Інституту Літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України: <https://bit.ly/3M73Kxp>.

² Про діяльність Українського Шекспірівського центру (календар подій, конкурс ім. Віталія Кейса, дослідження тощо) можна дізнатися з порталу: <https://shakespeare.znu.edu.ua/uk/>

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

б'ється в унісон з Україною" (2022), де було продемонстровано можливості застосування творів Шекспіра в лікуванні психологічних травм. Під час повномасштабного вторгнення міжнародна шекспірознавча спільнота згуртувалася навколо очільниці Лабораторії Ренесансних Студій професорки Наталії Торкут в її волонтерському проєкті "Шекспір", який передбачає не лише збір коштів на підтримку наших захисників, але й міжнародну наукову й просвітницьку взаємодію. Участь українських науковиць Наталії Торкут (Запорізький національний університет) та Майї Гарбузюк (Львівський національний університет ім. Івана Франка) у святкуванні дня народження Вільяма Шекспіра в Стретфорд-на-Ейвоні в 2023 році продемонструвала значущість зусиль вітчизняного літературо- та театрознавства для світового шекспірознавчого контексту, а також всебічну підтримку України³. Охоплення широкої аудиторії – від ліцеїстів і студентів університетів до знаних дослідників України та світу – зумовлює багатство форм взаємодії в шекспіровському контексті. Неможливо переоцінити значення проєкту Дар'ї Москвітіної (Запорізький медичний університет) "[Шекспір Сказав](#)", який наближує постать класика до всіх аспектів життя сьогодення. До популяризації постаті й творчості Барда активно долучається молодь. Так, студенти Державного університету "Житомирська політехніка" з 2020 року беруть участь в Шекспірівських днях. В квітні 2020 наші молоді колеги організували онлайн подію #ShakesDay в Політехніці, коли студенти першого набору спеціальності "Прикладна лінгвістика" випустили низку цифрових продуктів, покликаних освіжити знання колег з інших факультетів про творчість та особистість Великого Барда. На тлі загального депресивного настрою, викликаного першою хвилею пандемії, наші студенти заявили: "Шекспір переміг карантин"⁴.

Значну роль в розбудові шекспірівського дискурсу України відіграє щорічний Всеукраїнський шекспірівський конкурс студентських дослідницьких і креативних проєктів імені Віталія Кейса, який поєднує праці молодих дослідників з творчими проєктами, спрямованими на популяризацію чи сучасне переосмислення доробку Шекспіра. Студенти Житомирської Політехніки беруть участь в Конкурсі Кейса з 2021 року. Серед здобутків – чотири призових місця, роботи, присвячені аналізу перекладів шекспірівського інтертексту в романах Террі Пратчетта⁵, огляд цифрових проєктів, спрямованих на популяризацію постаті Шекспіра, та [докладний збір інформації щодо театральної шекспіріани рідного міста](#).

Зазначена тематика дослідницьких проєктів поширює й поглиблює аспекти українських шекспірівських студій, зокрема, акцентуючи на проблемах перекладу інтертексту, взаємодії з наявними перекладами класика. Студентські роботи узагальнюють форми популяризації творчості

³ Про згадані події можна докладно прочитати в публікації Шекспір як спротив в Україні 21 століття: Квасниця О., Чинпоеш Н. Інтерв'ю журналістки газети "День" Ольги Квасниці з Ніколетою Чинпоеш. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. Том 54, № 1-2. <https://doi.org/10.17721/e7qrsz58>.

⁴ Про подію можна прочитати в новинах факультету: <https://bit.ly/46prVjL>.

⁵ Канчура Є., Маслова Д., Осипенко З. Специфіка і механізм відтворення шекспірівської інтертекстуальності в українських перекладах Террі Пратчетта ("Віщі сестри", "Пані та панове"). *Ренесансні студії*. 2022. № 35/36. С. 155–179. URL: <http://rs-journal.kpu.zp.ua/archive/35-36-2022/11.pdf>.

Вільяма Шекспіра та, зрештою, роблять внесок у зусилля дослідницької спільноти, насамперед, у збір інформації про вистави за творами Великого Барда в регіональних театрах України. Окрім інтертекстуальних студій, наші студенти долучаються до театрознавчих проєктів, зокрема, збирають матеріали про історію постановок шекспірівських п'єс та вистав за мотивами творів Великого Барда в театрах Житомира.

Постановка наукової проблеми. Театрознавча історія української шекспіріани має глибоке коріння, проте інформаційна база таких досліджень зосереджена значною мірою на доробках трьох культурних центрів країни – Києва, Харкова чи Львова. При цьому усвідомлення багатоцентричності культурного й театрального життя нашої Батьківщини є засадничим фактором при укладанні максимально повного реєстру української Шекспіріани. Виявлення "слідів" Великого Барда в так званих "регіональних" театрах, визначення стилів і напрямів прочитання класичної спадщини, видів взаємодії вічних текстів і сучасного читача є актуальним питанням для шекспірівських студій сьогодення. До того ж, картина не може бути повною без ретельно укладеного переліку згадок про шекспірівські вистави в історіях регіональних театрів. Особливо актуальним питання створення такого реєстру постає в контексті викликів, які переживає Україна останнє десятиліття, викликів, які, попри всю свою трагічність, спричиняють потужне творче зростання "регіональних" театрів. Так, під час карантинних обмежень Херсонський обласний академічний музично-драматичний театр імені Куліша ставив "Сон літньої ночі" в Олешківському лісі, який зараз перебуває на межі екологічної катастрофи через повномасштабне вторгнення російської федерації. В 2021 році ця вистава стала перлиною фестивалю "Мельпомена Таврії". А вже в березні 2022 року, на першому місяці повномасштабного вторгнення Івано-Франківський національний академічний драматичний театр імені Івана Франка відновлює свої вистави в бомбосховищі, де, під землею, лунають слова безсмертного "Гамлета"⁶.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Театральна історія Житомира ретельно описана у значній кількості ґрунтовних робіт як театральних діячів, так істориків чи краєзнавців. Попри певні розбіжності в даних, усні перекази й легенди, історики й краєзнавці формують чітку хронологічну лінію. Сподіваємося, що не всі відомості про шекспірівські вистави увійшли до робіт театрознавців, і подальше вивчення архівних даних відкриє нові сторінки житомирської шекспіріани.

Витоки житомирського театрального життя фіксує у своїй праці "Польський театр у Житомирі (1808-1864)" Ян Прусиновський [24]. Велике значення має доробок Ю. Крашевського, який сам багато зробив для розвитку міського театру. Історію театру від XIX ст. ретельно та з любов'ю описує в книзі "Театр Житомира" Микола Станиславський, чий творчий шлях пролягав від театру "Березіль" до Житомирського українського музично-драматичного театру імені І. Кочерги [17]. Значний внесок у літопис Житомирського обласного музично-драматичного театру від 1960 до 2000 років зробив режисер і театрознавець Леонід Данчук, чия натхненна праця не лише створила значну кількість вистав, але й ввела

⁶ Івано-Франківська шекспіріана відома не лише на теренах України. Вистави Ростислава Держипільського "Ромео і Джульєтта" й "Гамлет" стали сенсацією Шекспірівських фестивалів у Гданську та Крайові.

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

театр у контекст міжнародних фестивалів [5]. Ґрунтовне дослідження Василя Врублевського "Ролі і долі. Житомирські театральні хроніки" [3] надає максимально повну інформацію про історію становлення театральних традицій міста від середини ХХ сторіччя. Нариси проф. Олександра Чиркова знайомлять читача [19] з тенденціями розвитку оновленого театру, заснованими на попередніх здобутках. Зокрема, саме Олександр Семеновичу належить фраза "театр доріс до Шекспіра" [19: 129], яка викликає жваві дискусії, що призводять до свіжих рішень. Новітні розвідки істориків і краєзнавців, зокрема Миколи Костриці [13], Оксани Карліної [10] та Ярослава Коморовського [12; 23], засновані на знахідках в архівах та ретельному аналізі документів, проливають світло на спірні моменти датування та відкривають забуті сторінки розбудови головного театру Волинської губернії в ХІХ ст. на тлі загального контексту театального життя Волині. Водночас, варто зауважити цілу низку сторінок історії театального життя Житомира, де з фактами переплітаються легенди та перекази, котрі, при всій своїй красі та привабливості, приховують значну частину не менш захопливих фактів. Коротка розвідка, покликана виявити й описати шекспірівські вистави на Житомирській сцені, зіткнулася саме з цими проблемами. Тому ми вбачаємо необхідність ретельної систематизації та широкої популяризації знань про історію першого театру на Волині.

Окрім оглядових та історіографічних робіт в контексті житомирської театральної шекспіріани набувають значення згадки про окремі персоналії акторів та режисерів. Так, значна кількість публікації присвячена постаті Айри Одріджа та його тріумфальним гастролям в Житомирі ХІХ ст [див. зокрема 17: 12-14]. Наявний великий масив робіт, що досліджують діяльність трупи Антонія Жмійовського [див. зокрема 12; 24] та подвижницьку роботу Юзефа-Ігнація Крашевського [див. зокрема 15]. Окремої уваги заслуговують публікації з аналізом перекладів шекспірівських творів, які здійснювалися в Житомирі чи виконувалися на сцені місцевих театрів. В цьому контексті варто згадати аналіз польських перекладів Ігнація Головінського, здійснених в Житомирі [18; 22], а також перекладознавчі аналітичні статті Б. Білоуса [1] та В. Гуменюка [4], з яких ми дізнаємося про роль Бориса Тена, Івана Кочерги та Віктора Гуменюка в створенні українського шекспірівського тексту Житомирського театру.

Мета дослідження. Попри значну джерельну базу, в якій так чи інакше згадується житомирська театральна шекспіріана, нам не вдалося виявити робіт, де всі згадані відомості розглядалися в єдиному дослідницькому контексті: з якої пори та якою мовою лунало слово Великого Барда в нашому місті, яким виставам надавала перевагу житомирська публіка, як сприймали творчість Шекспіра на житомирській сцені. Та, зрештою, які підходи застосовуються у сучасній житомирській театральній шекспіріані. Тому, відповідаючи на запит Українського Шекспірівського центру, ми прийняли рішення зібрати й систематизувати відомості про шекспірівські вистави Житомира. Під "шекспірівськими" ми розуміємо не лише сценічні реалізації п'єс класика, але й дотичні сучасні твори – постмодерні інтерпретації сюжетів класика, здійснені в Житомирських театрах у 21 сторіччі. Для досягнення цієї мети ми опрацювали аналітичні, біографічні та історіографічні джерела, вибираючи з них факти, які стосуються поставленої мети, уклали хронологічні таблиці, систематизували розрізнені відомості. Окрім цього, для аналізу підходів сучасних театральних митців Житомира, ми взяли ряд інтерв'ю у театральних діячів та, застосувавши

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

компаративний підхід, вибрали з них ключові моменти, які свідчать про особливості методів і підходів режисерів театрів Житомира новітньої доби. Результати нашого дослідження пройшли апробацію на конкурсі студентських шекспірівських проєктів ім. Віталія Кейса (спочатку як креативний проєкт-огляд, згодом – як дослідницький проєкт) та в публікації тез конференції [2]. Ця стаття презентує результати розширеного й поглибленого пошуку, адже дослідження ще триває, як триває житомирська шекспіріана.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Переклади

Визначаючи шекспірівський контекст доби, ми не лише шукаємо вистави, що здійснювалися на сценах Житомира, але й намагаємося окреслити мовний аспект. До нього входять як мови вистав, так і переклади мешканців Житомира, адже, робота перекладачів не йшла "в стіл", переклади жваво обговорювалися. І навіть тоді, коли переклад виконувався на замовлення театрів іншого міста, він певною мірою інтегрував шекспірівське слово у локальний контекст.

Загальні тенденції розвивалися від польських перекладів, які часто здійснювалися не з англійського оригіналу, але з німецьких версій творів Шекспіра, до російських та, згодом – українських. Нижче ми прокоментуємо кожен зі знайдених випадків, результати відобразимо у таблиці. Перші переклади драм Шекспіра створювалися в Житомирі польською мовою, згодом – українською.

Польська шекспірознавиця А. Цетера аналізує роботу першого перекладача творів Шекспіра польською мовою з англійського оригіналу – о. Ігнація Головінського (1807–1856), [18: 262], яка, за твердженням дослідниці, відбувалася саме в Житомирі в тридцять роки XIX ст. [22: 22]. Дослідниця окремо виділяє роботу І. Головінського над трагедією "Отелло", підкреслюючи "цікаву експериментальну стратегію перекладу" [22: 20]. Окремо А. Цетера звертає увагу на рукопис перекладу, який "містить маргіналії та рефлексії Пластида Янковського (також священника і перекладача), що є першою критичною реакцією на переклади І. Головінського, що в свою чергу віддзеркалює види викликів, які стояли перед перекладачем" [22: 42]. З аналізу рукопису дослідниця робить висновок, що "ранні версії перекладів В. Шекспіра І. Головінським виникли в 1830–1837 рр., коли він проживав і служив в Житомирі". А. Цетера також наводить свідчення тісних творчих контактів Головінського та Крашевського, наголошує на редакційній роботі останнього над перекладами Шекспіра, що все разом засвідчує значний шекспірівський контекст Житомира середини XIX ст.

XX століття в Житомирі позначено перекладацькою працею Бориса Тена. У виданні "Жадань і задумів неспокій: спогади про Бориса Тена" [6: 494–495] наведена повна бібліографія опублікованих перекладів Шекспіра, здійснених нашим земляком:

"Віндзорські жартівниці": Комедія на 5 дій / Пер. М. Тобілевич. Пер. віршів та заг. ред. Бориса Тена (Перша публікація: Шекспір В. Вибрані твори в 2-х томах. Т.2. К.: Мистецтво, 1952. С. 533–645);

"Король Річард III": Трагедія на 5 дій (Перша публікація: там само: 162);

"Антоній і Клеопатра": Трагедія на 5 дій (Перша публікація: 1966, Ротатор);

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

"Тіт Андронік". Пер. Борис Тен та Віктор Гуменюк. (Перша публікація: Шекспір В. Твори в 6 томах. Т.1. К.: Дніпро, 1984);

"Макбет". Пер. Бориса Тена з участю Віктора Гуменюка. (Перша публікація: Шекспір В. Твори в 6 томах. Т.5. К.: Дніпро, 1986).

Про історію спільної праці над перекладами "Тіта Андроніка" та "Макбета" Віктор Гуменюк детально розповідає у статті, опублікованій в журналі "Слово і Час" [4: 88].

Варто додати, що Віктор Гуменюк в уже згаданій книзі спогадів про Бориса Тена свідчить про наявність афіші Житомирського театру з анонсом репертуару на 1945-1946 рр., який містить комедію "Приборкання непокірної" [6: 368]. Перекладач (та згодом завліт театру) В. Гуменюк стверджує: "Про явну участь Миколи Васильовича в складанні цього репертуару свідчить хоча б відомий факт, що він разом з Іваном Кочергою свого часу працював над перекладом зазначеної Шекспірової п'єси" [6: 368]. Інформація доволі суперечлива, адже, попри те, що Іван Кочерга досконало володів німецькою та французькою мовами, й перекладав здебільшого, з них, у двотомнику Шекспіра 1952 року комедія "Приборкання норвільової" опублікована саме під його ім'ям як одноосібного перекладача. За браком точних даних, ми залишаємо це питання наразі відкритим, воно потребує уточнення через пошук в архівах.

В цілому, можна констатувати, що і у ХІХ, і в ХХ ст. в Житомирі велася ґрунтовна робота з перекладу творів Вільяма Шекспіра локальними мовами – польською та українською, що свідчить про прагнення місцевої інтелігенції оприявнювати світову класику рідною мовою, попри всі заборони імперій.

Шекспір на сцені Волинського театру

Дослідниця Волині ранньомодерної доби Оксана Карліна зазначає, що театральне життя Волинської губернії розпочинається саме в Житомирі. Історикиня пише: "у 1803 р. на вулиці Великій Бердичівській навпроти Пилипонівської за кошти волинської шляхти була збудована дерев'яна оштукатурена будівля театру з ганком і портиком" [10: 28]. В дослідженнях сучасного польського історика Ярослава Коморовського уточнено: будівля стаціонарного театру відкрилася саме в 1803 році, тоді як трупа А. Жмійовського почала працювати в Житомирі з 1809 року [23: 142]. Всі джерела вшановують роль актора й антрепренера Антонія Жмійовського (1769 – після березня 1834) у встановленні житомирської театральної традиції та засвідчують, що, поряд з іншими п'єсами, в житомирському репертуарі його трупи були "переклади з Шекспіра" [24]. При цьому логічно припустити, що однією з вистав був "Гамлет", оскільки ця п'єса згадується джерелами серед його найвдалиших ролей [9: 246.]. Відомо, що трупа Жмійовського грала "Гамлета" в 1898 році в Кам'янці-Подільському, в польському перекладі Я.-Н. Камінського (з німецької переробки Л. Шредера) [14: 115]. З розвідки Оксани Карліної ми дізнаємося, що вистави відбувалися здебільшого польською мовою, російська чи українська зазначалися на афішах окремо [10: 27]. Отже, фіксуємо, що вже з початку ХІХ ст. (перша третина сторіччя) на житомирській сцені виконувалися п'єси Шекспіра, місце виконання – перший дерев'яний театр, трупа Антонія Жмійовського, мова виконання – польська.

Після зведення в 1858 році вишуканої кам'яної споруди Івана Штрומма волинський театр розбудовується й міцніше. Слід підкреслити провідну роль

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

Ю. Крашевського як художнього керівника та натхненника театру. Саме він наполягав, щоб в його репертуарі були "Макбет" і "Гамлет". Мова виконання, вочевидь, польська. Нагадаємо про відомості щодо перекладів о. Ігнація Головінського (зокрема, "Отелло"), тому не фіксуємо, але припускаємо, що в театрі могли демонструватися не тільки гастрольні вистави.

Водночас, театр приймає видатних гастролерів. Як повідомляє Я. Комаровський, значна частина творів, заборонених в столицях, виконувалася на території України. Так Шекспірівського "Макбета" польські театри грали 1845 року в Гродні, 1855 – у Вільні, а 1858 – в Житомирі, хоча в самій Росії, у Петербурзі та Москві, цю п'єсу тоді не можна було грати [12: 82].

Подібна до вищеописаної, ситуація виникає з гастрольми Айри Фредеріка Олдріджа (Ira Frederick Aldridge; 1807–1867). Цікаво, що чорношкірий актор, вразивший столичну публіку психологізмом виконання шекспірівських творів, втратив у 1858 році ангажемент в Санкт-Петербурзі через побоювання імперських чиновників бурхливої реакції глядачів, яку представники "охранки" сприймали як крок до бунту проти державного рабства. (Див. Колективний Лист До В. Ф. Адлерберга. 26 грудня 1858. С.-Петербург, підписаний, зокрема Т. Г. Шевченком [11: 533-537]). Тому гастролі Олдріджа в Житомирі вже у 1865 і 1866 роках стали не тільки видатною подією в контексті популяризації шекспірівської творчості, але й мали значення для формування основ демократичного світогляду "провінції".

Гастролі Айри Олдріджа в Житомирі в 1865 та 1866 роках відображені в тогочасній пресі. Газета "Кіевлянин"⁷ писала: "Як повідомляють з Житомира, нещодавно тут побував з кількома виставами знаменитий Айра Олдрідж. Місцева публіка на ура зустріла артиста з іншого боку нашої планети... Олдрідж по-справжньому щиро, з повною віддачею зіграв Отелло. Зіграв так сильно, що в залі плакали не соромлячись сліз..." [цит. за 17: 13]. Рев'юер "Кіевлянина" підкреслює не тільки "екзотичність" заморського актора, але і його високий професіоналізм, майстерність, емоції аудиторії. Повторно трагік відвідав місто вже з новою виставою "Шейлок" (вочевидь, мається на увазі "Венеційський купець", де актор виконував роль Шейлока). В № 7 журналу "Антракт" 1866 року критики писали: "Нещодавно він проїздом дав у Житомирі кілька спектаклів. Попри високі ціни, глядачів не бракувало. Житомирській публіці найбільше сподобався "Шейлок". Трагедію повторено тричі. Два рази з аншлагом був даний "Отелло"" [17: 12-13]. В тому ж номері повідомляється, що Олдрідж гастролював разом з російською трупю Костромського [17:13].

За твердженням М. Д. Станиславського, дехто з житомирської публіки, дізнавшись наперед про гастролі Олдріджа, вивчав англійську мову. Відомо, що в Петербурзі шекспірівські вистави йшли в німецьких перекладах, тоді як сам Олдрідж грав англійською мовою [20: 694]. Проте, як ми бачимо з київського (?) періодичного видання, в Житомирі Олдрідж перебував із російською трупю. Тому щодо мови виконання, можемо припустити, що Олдрідж відійшов від підходу, застосованого в столиці, тобто, мова вистави була російською, тоді як сам актор продовжував

⁷ За іншою версією, "Вольнские губернские ведомости". Сайт Житомирської обласної філармонії ім. С. Ріхтера: <https://filarmonia.zt.ua/istoriya-zhitomirsko%1%97-oblasno%1%97-filarmoni%1%97-im-s-rixtera-chastina-1/>.

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

грати англійською. Ми не маємо однозначного свідчення, проте таке припущення щодо комбінованої мови вистав видається цілком логічним.

Детальних відомостей про шекспірівські вистави щодо 1870-80 років нам знайти не вдалося, проте щодо 1890х маємо дві згадки: Леонід Данчук зазначає, що в 1893 році трупа В. Свободіна демонструвала "Отелло" та "Короля Ліра" [5: 152]. Цей факт згодом повториться у буклеті, виданому на пошану 60-річного ювілею обласного музично-драматичного театру. На жаль, знайти додаткові відомості про цю трупу нам на даний час не вдалося, тому це один з напрямків подальших пошуків. Мова вистави, найімовірніше, російська. Борис Тен у статті "Сторінки музичного життя Житомирщини" [цит. за 6: 131] пише про оперно-драматичну трупу за участі братів Рафаеля та Роберта Адельгеймів (правопис БТ), які у 1895 році грали в Житомирі "Отелло", "Короля Ліра", "Гамлета" та "Венеційського купця". Попри збіги п'єс, ми не можемо з впевненістю стверджувати, чи це були дві окремі трупи, чи одна, яка приїздила двічі, тому занотовуємо їх окремими рядками. Див. Таблиця 1.

Строката історія житомирських театрів наступних чотирьох десятиліть 1900-1944 років на жаль не містить відомостей про шекспірівські вистави. Вочевидь, цей період також потребує додаткового пошуку. Період 1941-1944 років у житомирському театральному житті окреслює О. Чирков, зазначаючи, що ця доба потребує додаткового поглибленого вивчення, проте відомостей про шекспірівські вистави дослідник не надає.

Таблиця 1. Зведені відомості про шекспірівські вистави на житомирській сцені до заснування обласного музично-драматичного театру. Умовиводи, засновані на дотичних відомостях виділяються словом "можливо" або курсивом.

Театр	Рік	Трупа виконавець	/ Твори	Мова
Дерев'яна стаціонарна будівля на вулиці Великій Бердичівській навпроти Пилипонівської	1803. 1808- 1930- ті роки	Трупа Антонія Жмійовського	Переклади творів Шекспіра. Можливо: "Гамлет"	Польська, <i>переклади з німецької.</i> ("Гамлета" грали в 1898 році в Кам'янці- Подільському , в польському перекладі Я.- Н. Камінського (з німецької переробки Л. Шредера))
Нова кам'яна будівля на вул. Старожандармськ а (з 1899 – Пушкінська, 2023 – Косенка)	1853- 1858	Польська трупа, ініціатива Ю. Крашевського	"Макбет" "Гамлет" Можливо, "Отелло"	Польська мова. "Отелло", можливо, пер. о. Ігнація Головінськог

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

			О
1865	Російська	"Отелло",	Російська
–	група	"Шейлок"	мова трупи,
1866	Костромського	("Венеційськи	англійська А.
	, Айра	й купець"?)	Олдріджа
	Френсис		
	Олдрідж		
1893	група	"Король Лір",	Російська
	В. Свободіна	"Отелло",	
1895	Російська	"Гамлет",	Російська
	оперно-	"Король Лір",	
	драматична	"Отелло",	
	група.	"Венеційськи	
	Брати Рафаель	й купець"	
	і Роберт		
	Адельгейми.		

Обласний музично-драматичний театр: власні та гастрольні вистави

Початок оновленого театру позначено діяльністю Бориса Тена, який на той час був завідувачем літературною частиною театру. В репертуарі оновленого театру були анонсовані шекспірівські вистави, проте відомості про долю цих вистав не досить однозначні, адже частина з таких відомостей походить не з документальних, а з мемуарних джерел. Зокрема, вже згадані тут спогади В. Гуменюка про Бориса Тена [6: 368], на які ми посилалися, говорячи про переклади Шекспіра в Житомирі, твердять про афішу репертуару 1945/46 років, де анонсується комедія "Приборкання непокірної" ("The Taming of the Shrew") над перекладом якої, згідно твердження автора, спільно працювали Борис Тен та Іван Кочерга [6: 368]. Водночас, В. Врублевський посилається безпосередньо на статтю в "Радянській Житомирщині", де Борис Тен підбиває підсумки сезону 1945/46 років (РЖ від 2 червня 1946, Тен М. "Творча праця" [цит. за 3: 80] та говорить про плани на сезон 1946/47 років. Тобто, датування підготовки вистави викликає питання: вочевидь, виставу було заплановано саме на сезон 1946/47 років. Окрім того, Борис Тен пише про плани постановки "твору світової драматургії" "Приборкання сварливої" [цит. за 3: 81], а відомості про спільний переклад Тена і Кочерги залишаються непідтвердженими. З одного боку, відомо, що робочими мовами Івана Кочерги були французька й німецька, тобто, логічно було б припустити, що або переклад здійснювався з опертям на німецьку версію, або ж внесок Івана Кочерги полягав здебільшого у редагуванні. Проте, опублікований за 6 років (1952) в двотомнику текст комедії "Приборкання норавливої" підписаний одноосібно Іваном Кочергою [21: 165-278]. Таким чином, маємо неточні відомості про реалізацію вистави, зокрема, з огляду на відсутність відгуків у пресі Врублевський робить висновок, що виставу здійснено не було. Як зазначає дослідник, "такі випадки в Житомирі були непоодинокими" і пояснювалися як безпосередніми заборонами місцевого керівництва, так і певними побоюваннями та бажанням перестрахуватися [цит. за 3: 84]. Крім того, як побіжно згадує у своїх нарисах О. Чирков, локальна державна політика перших повоєнних років не сприяла реалізації шекспірівських вистав. Так чи так, можемо констатувати, що це

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

перша зафіксована згадка про шекспірівську виставу українською мовою на житомирській сцені або, принаймні, її підготовку.

Спроби постановок шекспірівських комедій продовжуються. З архівних даних, зібраних В. Врублевським [3: 351] дізнаємося, що перед сезоном 1954-55 керівництво театру анонсує постановку комедії Вільяма Шекспіра "Віндзорські жартівниці". Про прем'єру повідомлено у березневому випуску журналу "Мистецтво" (№ 2, 1955 р.): "Житомир. Обласний драматичний театр показав такі прем'єри: "Віндзорські кумоньки" В. Шекспіра та "У неділю рано зілля копала" [3: 351]. Зазначимо, що в книзі Станіславського надано версію перекладу "Віндзорські кумасі" [17: 124]. Прем'єра сталася 29 квітня 1955 року, і з того часу вистава була зіграна лише п'ять разів, і весь час випуску вистави складає 10 днів, остання вистава відбулася 8 травня. На жаль, класична комедія не мала успіху, не привернувши уваги ані глядачів, ані критики. Єдиний наявний відгук про цю виставу негативний: газета "Радянська Житомирщина" (30 вересня 1955 р.) зазначила, що "Віндзорські жартівниці" це "рихла і незавершена вистава" [3: 351]. Знову маємо розбіжності у варіантах перекладу назви. "The Merry Wives of Windsor" перекладається як "кумоньки", "кумасі" та "жартівниці", автора перекладу визначити важко, проте логічно припустити, що йдеться про переклад Марії Тобілевич та Бориса Тена (загальна редакція та переклад віршів – останнього) [21: 535-645]. До архіву вистав на сайті Житомирського обласного музично-драматичного театру ім. Івана Кочерги наразі вистава не включена [8].

Таблиця 2. Ранні вистави та гастрольні спектаклі

Театр	Рік	Трупа / Твори	Мова
Будівля на вул. Пушкінська, 26	Анонс на сезон 1946/47 років (стаття Бориса Тена в "Радянській Житомирщині" 1946 р.) (за свідченням В.Гуменюка – репертуарна афіша на 1945/46) 29 квітня – 8 травня 1955	Житомирський обласний музично-драматичний театр	Українська. Пер. Івана Кочерги (можливо, за участі Бориса Тена)
	Червень 1951	Курський обласний драматичний театр	"Приборканн я сварливої" ("непокірної", "норовливої") "Віндзорські жартівниці" ("кумоньки", "кумасі") "Отелло" "Ромео та Джульєтта"
	1953	Тамбовський обласний драматичний театр	Українська Марія Тобілевич, Борис Тен Російська Російська

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

	1954	Гомельський обласний драматичний театр	"Зимова казка"	Російська
Нова будівля, відкрита у 1966 році, Майдан Соборний	1997 В рамках фестивалю "Слов'янські театральні зустрічі"	Чернігівський обласний музично-драматичний театр. Реж. Андрій Бакіров	"Сон літньої ночі" Диплом фестивалю I ступеню	Українська ?

Якщо прочитання Шекспіра місцевим творчим колективом з якоїсь причини не відповідало очікуванням житомир'ян, вони все одно не були позбавлені слова Великого Барда, адже на сцені за давньою традицією з'явилися гастролери. В докладному дослідженні Врублевського перелічені гастрольні вистави, які ми виносимо до таблиці 2. Одними з перших із Шекспірівськими п'єсами до нового театру завітали митці з Курського обласного драматичного театру ім. Пушкіна. Впродовж червня 1951 року вони розважали публіку як вітчизняними, так і зарубіжними виставами. Курський театр презентував глядачам "Отелло" та "Ромео і Джульєтту" [3: 271]. Наступними носіями шекспірівського слова стали гастролери з Тамбовського театру. "Отелло" видається однією з найпопулярніших п'єс Барда на Житомирській сцені: влітку 1953-го року, тамбовці грали на сцені саме цю трагедію. [3: 304]. У червні 1954 року відбуваються обмінні гастролі: "митці з берегів Тетерева" їдуть до Гомельської громади, а Гомельський обласний драматичний театр приїздить до Житомира. "Мастаки з берегів Сожа" привезли "Зимову казку" Вільяма Шекспіра [3: 244], що є примітним фактом, адже цей твір не часто ставився на тогочасній сцені.

Варто окремо загадати фестивальні роки житомирської сцени. Так, вже у новій будівлі, відкритій у 1966 році (на той час на площі Леніна, тепер – Соборному майдані) в рамках фестивалю "Слов'янські театральні зустрічі" 1997 року, Чернігівський обласний музично-драматичний театр представив комедію "Сон літньої ночі" за що отримав диплом I ступеню. Слід підкреслити значущість міжнародних зв'язків театру, про які неодноразово пише Леонід Данчук (директор, режисер, художній керівник Житомирського обласного музично драматичного театру ім. Ів. Кочерги. 1981–2005 рр): це і фестивалі, в яких бере участь та приймає театр, і обмін театральними діячами. Одним з результатів такого обміну стала найбільш значуща реалізація п'єси класика світової літератури на оновленій сцені.

Вистави новітньої доби

"Король Лір" (1993)

В 1993 році в театрі відбувається прем'єра "Короля Ліра" (пер. М. Рильського). Режисер-постановник – Володимир Якович Мартенс (запрошений театральний діяч, режисер Малеого Театру), художник-постановник – В. Кулавін. В нарисах про житомирський театр О. Чирков називає появу Шекспірівської трагедії "несподіваною для житомирського глядача" [19: 33]. З огляду на багаторічну "шекспірівську" паузу, висловлювання дослідника драми звучить цілком обґрунтовано. Проте

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

така "несподіванка" виявилася новаторською та мала беззаперечний успіх. Коментуючи гру виконавця головної ролі, Чирков підкреслює: "Лір Василя Михайловича Яременка був зовсім не таким, яким його було освячено багатовіковою театральною традицією. Він був розчавлений часом. Часом безчасся. І не про прозріння говорив актор. А про долю людини, яка блукає в сутінках історії, і не знає, чи знайде вихід з цієї безвиході" [19: 33]. Зі слів виконавиці ролі Корделії Тетяни Соломійчук, яка ласкаво погодилася поділитися враженнями від участі у виставі (транскрипт інтерв'ю з актрисою додано до дослідницького проекту Катерини Власюк, представленому на конкурс ім. Віталія Кейса в 2022 році), емоційний заряд вистави у фінальній сцені, коли батько несе на руках вже мертву Корделію, вона не могла спинити внутрішньої дрожі, бо це та кульмінація, до якої ти йшла всю виставу. Про ті ж емоції, але з погляду глядача пише Чирков: "передсмертні слова Ліра <...> Яременко не виголошував, з його грудей рвався одчайдушний крик, настояний на нестримних і одвертих риданнях" [19: 33]. Дослідник драми визначає квінтесенцію вистави, "кляте питання часу: коли історія одягає маску смерті, чи може смертний протистояти їм – історії та смерті" [19: 34].

Відзначаючи роботу художника-постановника, Т. Соломійчук згадує в розмові: "Стосовно оформлення сцени то ніяких вичурних декорацій не було. Це була просто порожня сцена, в якій все просякнута сірими тонами. Вся увага була зацентрована на символах, а не на явних образах. <...> Все, що бачив глядач, це була сама сцена, невеликий помост та три сходинки. Навіть саме знаходження трону в порожній залі додавало більшого емоційного напруження в п'єсі". Логічно припустити, що такі зміни акцентів, наголошення на особистісному на тлі історії, концентрація емоції, скупі лаконічні декорації, стилізовані, а не історичні прості костюми акторів⁸, – все це зосереджувало увагу глядача, переносючи її зі зовнішніх деталей на внутрішні переживання персонажів, максимально підсилюючи ефект катарсиса.

Вистава зазнала величезного успіху. В буклеті до 50-річчя театру наведено відгук з газети "Вільне слово" (1993): "'Король Лір' в Житомирському облмуздрамтеатрі – це, безумовно подія, тому що Шекспір на українській сцені – не такий вже частий гість. Ця п'єса повністю відповідає нашому часові. Тут і про смуту, і про розділення, і про перехід від феодалізму до ринкових відносин... Це має ідеальну проєкцію на сьогодні"⁹.

"Любов і ненависть у Вероні" (2015)

14 жовтня 2013 року Олександр Чирков занотовує враження від початку нового сезону: "Був на відкритті 210-го театального сезону (за усталеним офіційним літочисленням – 70-го). Театр доріс до Шекспіра. В театрі є яскраві акторські особистості, які можуть втілити найсміливіші режисерські задумки. І, безумовно, є режисери, які прочитують Шекспіра не хрестоматійно, не банально, а по-мистецьки щедро і особистісно" [19: 129]. 14.10.13 для відкриття афіша анонсує "Театралізоване святкове дійство. Формула любові". Знаючи традицію Театру показувати фрагменти

⁸ Див. фото з вистави: <https://zt-teatr.com.ua/foto/k30.jpg>

⁹ В нашому розпорядженні буклет без вихідних даних, який ми атрибуємо як випущений у 1994 році, тобто, до 50-річчя театру. Відгук "Вільного слова" подано на с. 15.

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

запланованих вистав, можемо *припустити*, що захоплений відгук театрознавця стосувався фрагменту вистави "Любов та ненависть у Вероні". Враження театрознавця певною мірою передбачили виставу, яка не є безпосередньо сценічним втіленням текстів класика, але постмодерною інтерпретацією, своєрідним міркуванням над сюжетом та болючими питаннями "Ромео і Джульєтти". Шекспір постає не стільки як автор тексту, але як джерело натхнення, що спонукає до переосмислення класичного сюжету в контексті вічних питань, гострих для новітньої доби.

26-27 червня 2015 року відбувається прем'єра вистави "Любов та ненависть у Вероні" (за мотивами п'єси Г. Горіна "Чума на ваші два дома", 1993). Проблемний і дискусійний твір, який не дає готових відповідей та змушує поглянути на класику новими очима. Це не просто сюжетне продовження шекспірівської історії. Це версія можливого розвитку подій у жанрі фарсу, як визначив свою постановку режисер П. Авраменко [16].

Текст трагікомедії Григорія Горіна "Чума на ваші дві родини" переклав українською Володимир Шинкарук. Улюбленець житомирської публіки, поет, пісняр, перекладач, не дожив до прем'єри. На сторінці театру в мережі "Фейсбук", яка стала своєрідним сучасним літописом, читаємо: "Переклад оригіналу на українську мову зробив наш земляк, відомий письменник, бард, співак – Володимир Шинкарук. Після смерті митця режисер Житомирського театру Петро Авраменко пообіцяв, що поставить п'єсу на своїй сцені" [7]. Вистава стала не лише значною подією в творчій біографії театру, вона була засобом віддати шану видатному житомирянину, Володимиру Шинкаруку та переосмисленням вічних питань любові й ненависті, ворожнечі й миру. Драматургія Григорія Горіна стала приводом поговорити про те, чи ефективні формальні заклики до "миру", й про те, чи справді "поганий мир краще за добру суперечку".

Режисерську манеру Петра Авраменка Олександр Чирков визначив як філософську: "...Домінуючим мотивом його творчості є доля людини в часі і просторі. <... він> віддає перевагу метафорі <...>. Він вдивляється в життя, щоб пізнати філософську сутність його" [19: 129]. На наш погляд, саме такий підхід є підґрунтям для вибору постмодерного переосмислення "Ромео і Джульєтти". У розмові з дослідницею (транскрипт внесено як додаток до дослідницького проекту студентки) режисер підкреслив прагнення показати безглуздість та нескінченність ворожнечі двох родів: "Монтеккі і Капулетті, адже вони ворогують просто аби ворогувати, так як забули вже звідки почалася сама сварка, яка йшла із покоління в покоління". В "продовженні" шекспірівської трагедії роди примирені лише формально, на вимогу влади, формальною є спроба шлюбу бідних родичів, шибайголови Антоніо та вимушеної "блудниці" Розалінди. Щоб підкреслити руйнівну силу формального примирення, за яким справді ховається ненависть, режисер розпочинає гру з глядачем: у фойє перед входом на виставу гостям пропонували випити кави, але перед цим їх білети розподіляли на ті, які належали до клану Монтеккі чи до Капулетті. Пропонуючи каву, гостей вистави запитували до якої родини людина належить. Якщо це була, наприклад, родина Монтеккі – кава була безкоштовною, а в інший день навпаки – Капулетті смакували безкоштовною кавою. Так було продемонстровано, як легко виникає ворожнеча.

Руйнівну силу ненависті підкреслювали й лаконічні декорації вистави – куби, які в одній сцені зображували кладовище, в іншій – будинки веронських вельмож. Куби часто використовують під час тренувальних

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

етюдів. Автори вистави звернулися до цього прийому, щоб показати: цвинтар та дім побудовані з одного матеріалу. Режисер підкреслює: <такі декорації> – "символ того, що їхня сварка зайшла настільки далеко, що вже нічого взагалі не залишилось, і вони вже навіть свої будинки будуть з могил". Лаконічність декорації, так само, як і в "Королі Лірі", концентрує увагу глядача на дії: "місце дії мене взагалі не цікавить, головне це те що відбувається", – зазначає режисер.

Метод режисера – пошук відповіді на питання вічної ненависті, задля якого він відходить від канонічного фіналу (як Шекспіра, так і постмодерної інтерпретації Горіна). В трагікомедії "Любов і ненависть у Вероні" фіналом стає переможна любов. Прокляття Меркуціо "Чума на ваші дві родини", винищення ворогуючих родів, набуває нового значення: "Померли всі, окрім саме сімей Монтеккі й Капулетті, да і де доказ того, що вони самі вже не були мертві на цей момент, мертві не фізично, але душевно" (розмова з режисером). Проте, скасовуючи смерть головних – із живою душею! – персонажів, режисер доводить свій задум: "Це та сила, яку ти ніяк не прощупуєш, війну прощупати можна, це є страждання, це є жахіття, а любов ти не можеш зрозуміти. Це і є оцей неможливий щасливий фінал історії — любов".

Таблиця 3. Шекспірівські вистави новітньої доби

Театр	Рік	Режисер	Твори	Мова
Житомирський обласний музично-драматичний театр ім. Івана Кочерги	1993	Володимир Мартенс	"Король Лір"	Українська, пер. М. Рильський.
Житомирський академічний обласний театр ляльок	2015	Петро Авраменко	"Любов і ненависть у Вероні" (за п'єсою Г. Горіна	Українська, пер. В. Шинкарук.
Житомирський академічний обласний театр ляльок	2021	Нікіта Перцев	"Хамлет" (за Д. Лоховим та С. Логіноюю)	Українська, пер. Н. Ковшевна.

Висновки й перспективи дослідження.

Проведена розвідка продемонструвала, що, попри те, що твори Вільяма Шекспіра ставилися на житомирській сцені з самого її початку, інтерес публіки змінювався за різних історичних періодів та обставин. В XIX ст. класичні вистави мали неабиякий успіх, зумовлений як рівнем виконавців (зокрема, гастролерів, від А.-Ф. Олдріджа до братів Адельгеймів), так і перекладами текстів, які відповідали багатокультурній аудиторії міста. В XIX ст. твори Великого Барда перекладалися польською мовою (Ігнацій Головінський) та, за наполяганням творчого керівника театру Ю.-І. Крашевського, були обов'язковою складовою репертуару. Буремні роки першої половини XX сторіччя не створювали сприятливих умов для вистав за творами Шекспіра. Збереглися відомості про дві нереалізовані (або невдало реалізовані) вистави та кілька гастрольних. Попри це, саме в Житомирі, майстри, безпосередньо пов'язані з місцевим театром, Борис Тен, Іван Кочерга, та – пізніше – Віктор Гуменюк, працювали над перекладами, формуючи український шекспірівський дискурс. З настанням новітньої доби на сцені театру з'являються вистави нового

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

часу: нове потрактування "Короля Ліра" та постмодерністське потрактування сюжету "Ромео і Джульєтти" – "Любов і ненависть у Вероні". Обидві вистави мали неабиякий успіх, зумовлений відмовою від шаблонної реалізації класики, творчим пошуком театральних митців та відвертим і гострим обговоренням глибинних питань, які породжує слово Великого Барда. В цю парадигму вписується дипломна робота молодого режисера Нікити Перцева, здійснена на сцені Житомирського академічного обласного театру ляльок у 2021 році, – "Хамлет"¹⁰, де в постмодерному потрактуванні сюжету класичної трагедії митці міркують над природою корумпованої влади, популізмом і тією роллю, яку грає кожен з персонажів у світі-театрі. Лялькова вистава для дорослої аудиторії викликала неабиякий інтерес, проте була здійснена лише тричі й наразі перебуває у архіві театру. На нашу думку, це досить цікаве явище в театральному житті Житомира також потребує уважного дослідження.

Розвідка, представлена в цій статті, систематизує відомості про шекспірівські вистави в Житомирі в період від 1803 року та дотепер й водночас ставить значну кількість питань, які потребують відповіді та уточнення за допомогою подальших архівних пошуків. Певні факти, зокрема, мова вистав, залишаються обґрунтованими умовиводами, які досі не є підтвердженими документально. Періоди, в які на цей час не зафіксовано шекспірівських вистав, також потребують додаткового пошуку: цілком можливо, що такі вистави були, але досі не виявлені дослідниками. Окремої уваги та подальшого дослідження потребують вистави новітньої доби як такі, що віддзеркалюють потреби митців і аудиторії в оновленому погляді на класичну спадщину. Вічні питання, що лунають для сучасної публіки з вуст персонажів Шекспіра, реалізуються у нових сценічних рішеннях та постмодерних потрактуваннях сюжетів. Автори цієї розвідки переконані, що вона триватиме, як триватиме слово Великого Барда на сценах Житомира.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоус Б. Вільям Шекспір у перекладах Бориса Тена. *Ренесансні студії*. 2012. № 18-19. С. 296-299.
2. Власюк К. А., Канчура Є. О. Шекспір в Житомирі: короткий огляд історії сценічного прочитання // Тези Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки м. Житомир, 16–20, 26 травня 2022 року. Житомир: "Житомирська політехніка", 2022. С. 507-508. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/konferentsiya-prysvyachena-dnyu-nauky-16-20-26-travnnya-2022-r/>
3. Врублевський В. М. Твори. Житомир : 2015—2022. Т. 6 : Ролі і долі : житомирські театральні хроніки, кн. 1 : Мельпомена на Пушкінській. 2022. 400 с.
4. Гуменюк В. Автопортрет. *Слово і Час*. 2006. № 10. С. 83-89.
5. Данчук Л. *Театр — моя любов і втіха* (сторінки життя і творчості). Житомир: Полісся, 1998. 230 с.

¹⁰ Про виставу: в інтерв'ю з акторами й режисером: Телеканал СК1. Ляльковий театр / Відкрита студія / 12.07.21. <https://www.youtube.com/watch?v=9exTwwJ9tqvs&t=8s>

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

6. Жадань і задумів неспокій : з творчої спадщини Бориса Тена : вірші, переклади, статті, листи, спогади / упоряд. А. Ф. Журавський, К. В. Ленець. Київ : Рад. письм., 1988. 550 с.

7. Житомирський академічний музично-драматичний театр ім. Івана Кочерги. 21 серпня 2015 р. Facebook. [Електронний ресурс]. URL : <https://bit.ly/3WMMTWI> (дата звернення: 1.08.2024). Назва з екрана.

8. Житомирський академічний музично-драматичний театр ім. Івана Кочерги. Архів вистав [Електронний ресурс]. URL: <https://zt-teatr.com.ua/arhiv.php> (дата звернення: 1.08.2024). Назва з екрана.

9. Жмійовський Антоній Петрович // Митці України : Енциклопедичний довідник / упоряд. : М. Г. Лабінський, В. С. Мурза ; за ред. А. В. Кудрицького. Київ : "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 1992. 848 с.

10. Карліна О. М. Театральне життя у повітових містах Волинської губернії в першій половині XIX ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки.* 2013. № 21. С. 27–32.

11. Колективні листи, підписані Т. Г. Шевченком. // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. Київ, 2003. Т. 6. С. 533-537.

12. Коморовський Я. В умовах російської окупації. Польський театр на Волині, Поділлі та Київщині в XIX і на початку XX ст. *Студії мистецтвознавчі.* 2008. № 3. С. 78–86.

13. Костриця М. Ю. Житомирський театр: міфи і реальність // Духовні витоки Житомирщини: Наук. зб. "Велика Волинь". Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. Житомир: М. Косенко, 2003. Т. 22. С. 96-103.

14. *Матеріали до історії українського театру.* Від витоків до початку XX століття / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. 280 с.

15. Минуле і сучасне Волині та Полісся : Науковий збірник : Випуск 43 : Юзеф Ігнацій Крашевський і Волинь. Матеріали XLIII Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції, м. Луцьк. Упоряд. А. Силук. Луцьк, 2012. 180 с.

16. Моє місто. Анонс вистави "Любов і ненависть у Вероні". URL : <https://moemisto.ua/zt/lyubov-ta-nenavist-u-veroni-11803.html> (дата звернення: 1.08.2024). Назва з екрана.

17. Станіславський М. Д., Рубінштейн Л. А. Театр Житомира. Київ : Мистецтво, 1972. 150 с.

18. Цетера А. І слова вмирають на вустах: казання ксьондза Ігнація Головінського на виборах у Волинській Губернії в 1832 і 1835 роках у збірниках рукописів бібліотеки Ягеллонського університету. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем.* 2012. № 23. С. 74-85.

19. Чирков О. С. Житомирський театр: учора й сьогодні : нариси. Житомир : Полісся, 2014. 140 с.

20. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. : М-Па / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка ; редкол. : М.Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ, 2013. Т.4. 808 с.

21. Шекспір В. Вибрані твори: У 2 томах. Київ: Мистецтво, 1952. Том II. 671с.

22. Cetera A. Żytomierski Otello. O tłumaczeniu Szekspira przez ks. Ignacego Hołowińskiego w latach trzydziestych XIX wieku. *Волинь-*

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

Житомирищина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2009. № 19. С. 20-43.

23. Komorowski J. *Teatra wołyńskie – uzupełnienia i noty. Volhynian Theatres: Supplements and Notes.* 2017. Issue No: 4 (264). P. 142–157.

24. Prusinowski J. *Teatr Polski w Żytomierzu (w latach 1808–1864)*, paź 29, 2021. URL : <https://pamiec-historyczna.net/teatr-w-zytomierzu-1808-1864/>. Назва з екрана.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bilous, B. (2012). William Shakespeare translated by Borys Ten. *Renaissance Studies*. Vol. 18-19. P. 296-299. [in Ukrainian].

2. Vlasiuk, K.A., Kanchuram Ye.O. (2022). Shakespeare in Zhytomyr: a brief overview of the staging history // Abstracts of the All-Ukrainian scientific and practical online conference of higher education graduates and young scientists dedicated to Science Day in Zhytomyr, May 16-20. Zhytomyr: "Zhytomyr Polytechnic", 2022. P. 507-508. Access mode: <https://conf.ztu.edu.ua/konferentsiya-prysvyachena-dnyu-nauky-16-20-26-travnya-2022-r/> [in Ukrainian].

3. Vrublevskiy, V. M. (2022). Works. Zhytomyr: 2015—2022. T. 6: Roles and fates: Zhytomyr theater chronicles, book. 1: Melpomena on Pushkinskaya. 400 p. [in Ukrainian].

4. Humeniuk, V. (2006). Self-portrait. *Word and Time*. No 10. P. 83-89. [in Ukrainian].

5. Danchuk, L. (1998). Theater – my love and joy (pages of life and creativity). Zhytomyr: Polissya. 230 p. [in Ukrainian].

6. The restlessness of desires and thoughts: Borys Ten's creative heritage: poems, translations, articles, letters, memories / edited by A. F. Zhuravskiy, K. V. Lenets. Kyiv: Radianskyi Pysmennyk, 1988. 550 p. [in Ukrainian].

7. Zhytomyr Ivan Kocherga Academic Music and Drama Theater. August 21, 2015. Facebook. Access mode: <https://bit.ly/3WMMTWI> (application date: 08/1/2024). Title from the screen. [in Ukrainian].

8. Zhytomyr Ivan Kocherga Academic Music and Drama Theater. Archive of performances. Access mode: <https://zt-teatr.com.ua/arhiv.php> (access date: 08/1/2024). Title from the screen. [in Ukrainian].

9. Antoni Petrovich Żmijowski // Artists of Ukraine: Encyclopedic Guide / edited by : M. H. Labinsky, V. S. Murza; under the editorship A. V. Kudrytskyi. Kyiv: M. P. Bazhan's "Ukrainian Encyclopedia", 1992. 848 p. [in Ukrainian].

10. Karlina, O. M. (2013). Theatrical life in the district towns of the Volyn province in the first half of the 19th century. *Scientific bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Historical sciences*. No 21. P. 27–32. [in Ukrainian].

11. Collective letters signed by T. G. Shevchenko. (2003). // Taras Shevchenko. Collection of works: In 6 volumes. Kyiv. Vol 6. P. 533-537. [in Ukrainian].

12. Komorowski, J. (2008). Under the Russian occupation. Polish theater in Volyn, Podil and Kyiv region in the 19th and early 20th centuries. *Art studies*. No 3. P. 78–86. [in Ukrainian].

13. Kostrytsia, M. Yu. (2003). Zhytomyr theater: myths and reality // Spiritual origins of Zhytomyr region: Scholar collections. "Great Volyn". Proceedings of the Zhytomyr Scientific and Local History Society of Volyn Researchers. Zhytomyr: M. Kosenko. V. 22. P. 96-103. [in Ukrainian].

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

14. *Materials for the history of Ukrainian theater. From the origins to the beginning of the 20th century (2016) / NAS of Ukraine, IMFE named after M. T. Rylskyi. Kyiv. 280 p. [in Ukrainian].*

15. Past and present of Volyn and Polissia: Scientific collection: Issue 43: Joseph Ignatius Kraszewski and Volyn. (2012). Materials of the XLIII Volyn Regional Scientific Historical and Local History Conference, Lutsk. editor A. Silsuk. Lutsk. 180 p. [in Ukrainian].

16. Moyemisto. Announcement of the play "Love and Hate in Verona". Access mode: <https://moemisto.ua/zt/lyubov-ta-nenavist-u-veroni-11803.html> (access date: 08/1/2024). Title from the screen. [in Ukrainian].

17. Stanislavskyi, M. D., Rubinstein, L. A. (1972). Zhytomyr Theater. Kyiv: Art, 1972. 150 p. [in Ukrainian].

18. Cetera, A. (2012). And words die on the lips: the sermon of priest Ignatius Hołowiński at the elections in the Volyn Province in 1832 and 1835 in the collections of manuscripts of the Jagiellonian University library. *Volyn-Zhytomyr region. Historical and philological collection of regional problems.* No 23. P. 74-85. [in Ukrainian].

19. Chirkov, O. S. (2014). Zhytomyr theatre: yesterday and today: essays. Zhytomyr: Polissia. 140 p. [in Ukrainian].

20. Shevchenko encyclopedia: in 6 vols.: M–Pa (2013) / National Academy of Sciences of Ukraine, Institute named after T. G. Shevchenko; editor : M. G. Zhulynskyi (head) [et al.]. Kyiv. V.4. 808 p.

21. Shakespeare, W. (1952). Selected works: In 2 volumes. Kyiv: Art, 1952. Volume II. 671 p. [in Ukrainian].

22. Cetera, A. (2009). Żytomierski Otello. O tłumaczeniu Szekspira przez ks. Ignacego Hołowińskiego w latach trzydziestych XIX wieku. *Volyn-Zhytomyr region. Historical and philological collection of regional problems.* No 19. P. 20-43. [in Polish].

23. Komorowski, J. (2017). *Teatra wołyńskie – uzupełnienia i noty. Volhynian Theatres: Supplements and Notes.* Issue No: 4 (264). P. 142–157. [in Polish].

24. Prusinowski, J. (2021). Teatr Polski w Żytomierzu (w latach 1808–1864), paź 29. Access mode : <https://pamiec-historyczna.net/teatr-w-zytomierzu-1808-1864/>. Title from the screen. [in Polish].